

Olme ja eluhoog

Eesti novell 2019. Koostanud Made Luiga, Kajar Pruul, Maia Tammjärv, Urmas Vadi. Tallinn: MTÜ Eesti Jutt, 2019. 256 lk.

Kuidas arvustada mitme autoriga novellikogumikku? Kas lähtuda välistest asjaoludest: millised tekstid on kogumikku valitud, millised on välja jäetud? Kus novellid algselt ilmusid? Milline on autorite sooline või vanuseline jaotus? Millised on koostajate suhted autoritega? Kes on rahastanud raamatu väljaandmist ja kas see sisaldab ka tema teksti? Selline lähenemine lisaks küll teose- või autorikesksele kriitikalväljale harvaesineva kultuurisotsioloogilise tõlgenduse, kuid nii võivad tekstid sootuks ära ununeda. Teine võimalus on võtta iga novell üksipulgi lahti, kirjutada 18 lühiarvustust, -kokkuvõtet või -hinnangut, mis võib raamatuportaali Goodreads näitel osutada küll efektseks, ent pinnapealseks ja ennastkordavaks toimimisviisiks. Kolmas variant on novelle žanriliselt või temaatiliselt kategoriseerida ja seeläbi üldistusteni jõuda. Neljas ja päevakriitikas tõenäoliselt kõige levinum tee on eri meetodite kombineerimine (nagu Indrek Ojami arvustuses, mis paraku põnevate järeldusteni ei jõua¹). Viies võimalus on valida kindel lugemisstrateegia, mis jätab küll osa novelle fookusest välja, kuid võimaldab jõuda üldistusteni.

„Eesti novell 2019” koostajad on märkinud, et kogumiku läbivad teemad on

surm, alkohol ja maaelu.² Ehkki nendest teemadest saab kahtlemata kirjutada ajastuüleselt, on siinsel valikul enamasti ajalik mekk küljes. Seda on märganud ka Goodreadsi kasutaja Leivo (kirjapilt muutmata): „Ma soovitaks enamisele Eesti Novell 2018-2019 autoritele lugeda Tšehhovit ja mõelda selle üle, et mida tähendab ajatu loo kirjutamine. // Eesti Novell 2019 oli ikka erakordselt kurb näide. Enamusel seal ilmunud lood on arusaadavad vaid sellel konkreetsel ajahetkel kus need on kirjutatud.”³ Minu arvates ei ole ajalikkus, olmelisus ega eluproosa kujutamine tingimata halva kirjanduse tunnused: kirjanduses ei ole ajalikkus ja ajatus vastandid, teos saab olla samaaegselt nii üks kui ka teine. Eelõeldu annab aga hea võimaluse valida arvustusele fookus: nii uuringi, kuidas kujutatakse kogumikus „Eesti novell 2019” lihtsa inimese argipäeva. Etteruttavalt võib öelda, et see avaldub nii jutustamisviisis kui ka selles, millest jutustatakse.

Kui teoses on põhiliselt esil igapäevaelu ja kaasaeg, tekib kange kiusatus analüüsida seda olmekirjanduse kaudu. Sellest vaatepunktist on Maia Tammjärv arvustanud ka käesolevas raamatus novelli avaldanud Janar Ala esimest jutukogu „Ekraanirituaalid” (2014). Nagu Tammjärv nendib, ei vasta Ala tekstid kuidagi Rein Veidemannini 1980. aastast pärinevale olme-

² Loetud ja kirjutatud. Eesti novell 2019. – Vikerraadio 11. V 2019.

³ Vt <https://www.goodreads.com/review/show/2796697134> (4. XI 2019). Indrek Ojam osutab huvitavale asjaolule: eesti novellilugeja nõudlik maitse on arvatavasti pärit kooli kirjandustundidest, kus õpetatakse klassikalise novelli struktuuri, mitte novelli kui lühijutust (I. Ojam, Lendas üle lühijutumaastiku, lk 1354).

¹ I. Ojam, Lendas üle lühijutumaastiku. – Looming 2019, nr 9, lk 1353–1355.

kirjanduse definitsioonile,⁴ sest nendes ei kujutata abieluproblemaatikat ega igapäevaelu nüridust, pigem vastupidi, need on täis eluhoogu ja -rõõmu, ometi leiab kriitik neis midagi olmelist. Nii jõuabki Tammjärv mõisteni *uusolme*, mida määratleb nii: „[---] esiteks niisiis just see eluhookirjandus, teiseks miski, mis tõukub otseselt igapäevaelust, aga teistsugusel pinnal või tasandil kui see kunagine *olmekirjandus* – ilukirjandus ja päriselu, olmeiseikade kirjeldused, vahelduvad ja põimuvad siin mänguliselt, aga põhjalikult.”⁵ Hiljem märgib arvustaja, et uusolmet iseloomustavad siiski ka Veidemanni olmekirjandusele omased elemendid, nagu elulähedus, ajalehežanri poeetika, täpsed aja- ja ruumikoordinaadid ning pihitumuslikkus.⁶

Seda, mida Tammjärv peab uusolmeiks, nimetab Kaupo Meiel järgmist Ala kogu „Oma rahva lood” (2018) arvustades heas mõttes jauramiseks, millega paistavad tema sõnul silma ka Mait Vaik, Paavo Matsin ja Jüri Kolk ning mida võiks tema sõnul eesti kirjanduses rohkemgi olla.⁷ Johanna Ross toob aga „Eesti novelli 2018” arvustades välja tõsiasja, mis iseloomustab peale Ala, Vaigu, Matsini ja Kolgi loominguga ka „Eesti novelli 2019”: nimelt leiab kogumikust (mees)kirjanduse peavoolu, milleks on „jutustamisstiil, mis mängib realismi piiridega, venitades neid kas absurdi/groteski või lausa ulmesse” ning kus „olmeline

ja fantastiline vahelduvad ootamatult”⁸ Rossi mõtet meenutab värsket novellikogumikku arvustades ka Mart Velsker, lisades, et „mitmel puhul on raamatus „lihtsa” elu kujutamist – ehk siis väikese inimese elu, mida näidatakse rohkem või vähem teda ümbritseva olme kaudu, olgu maal või linnas”⁹ Olen Velskri nõi, seejuures võib tõdeda, et üheteistkümnend novellis kaheksateistkümnend tõeuse tavaliise inimese lihtne argipäev eredamalt esile kui igavikulised teemad, nagu elu, surm, armastus jne.

Õigupoolest tuleks rõhutada, et uusolme ei ole žanripuhas nagu Veidemanni olmekirjandus – ega üldse eraldi žanrgi –, vaid pigem üks võimalik tõlgendusviis, mis aitab kaardistada parajasti eesti novellikirjanduses „õhus” olevat. Teksti struktuuri ega kompositsiooni ma selle kaudu ei analüüsi, vaid keskendun ennekõike tunnustele, mis võivad (aga ei pruugi) tekitada mulje, et kogumikus ilmunud lood on ainult praegusel hetkel lugemiskõlblikud. Võtan aluseks osa Veidemanni olmekirjanduse definitsioonist, lähenedes novellidele eluläheduse, täpsed aja-, ruumi- ja isikukoordinaatide kaudu, kuid ajalehekeele asemel jälgin interneti- või kõnekeele poeetikat. Seejuures ei saa üks teiseta: konkreetsete isikute või kohatade mainimise tõttu tundub, et novellis kujutataksegi elu nii, nagu see päriselt on, mida toetab omakorda teksti poeetika. Isegi kohatised fantastilised elemendid saavad alguse olmelisest seigast.

Näiteks Madis Aesma lühinovellis „Pastor ja kurat” (lk 141–145) on nii palju jaburaid komponente ja nimepillamist, et igavikulise potentsiaaliga lugu ja selle peategelane – kuradiga kohtuv pastor – muu-

⁸ J. Ross, Riivitud redisest kumera laimini ehk veel kord EV100. – Müürileht, märts 2019, nr 83, lk 36.

⁹ M. Velsker, Tähtis asi. – Vikerkaar 2019, nr 10–11, lk 186.

⁴ Vt R. Veidemann, Olmekirjanduse olemusest, tähendusest ja toimest („Eesti proosa: otsingud, uuendused, iseärasused”). – Keel ja Kirjandus 1980, nr 3, lk 129–134.

⁵ M. Tammjärv, Olmest, *uusolmest* ja ekraanirituaalidest. – Müürileht, detsember 2014, nr 40, lk 30.

⁶ M. Tammjärv, Olmest, *uusolmest* ja ekraanirituaalidest.

⁷ K. Meiel, Sült, Proust ja kultuuriajakirjanduse jääknähtud. – Looming 2018, nr 7, lk 1035.

tuvad kiiresti labaseks. Novell on pühendatud Janar Alale ning kuna selle peategelane on samuti Janar, tekib hõlpsasti ettekujutus, et Aesma jutustabki temast. Pastori piibel on Selveri kilekotis, mööduvast maaliinibussist kostab Nancy hitt „Hellalt hoia mind”, pastori südamesoov kuradile on peale viiesajaliikmelise koguduse ka „[v]iis tonni lotovõiduna. Keno sobib, Bingo ka okei.” (lk 144) Aesmal ei ole ilukirjanduslikku ambitsiooni, ilmselt ei mõista sealseid osutusi paarikümne aasta pärast enam keegi, kuid sellest olulisem on jutustamis- ja osutamismõnu, see Tammjärve nimetatud „eluhoo”, mis näitab, et novelli võib tõepoolest kirjutada ükskõik millest. Seejuures viib asjade ülekujamine loo äärmiselt argisesse sfääri, kuid ometi muutuvad need asjad jutustamise kaudu erilisteks.

Maarja Kangro novellis „Tseremoonia” (lk 57–68) on Veidemanni tingimused peaaegu täidetud. Esiteks on tekst kirjutatud Kangrole omaselt pihtimuslikus laadis: minajutustaja maskeerib nabi, pikemaid olu- või tegelaste kirjeldusi vältiva ilukirjandusliku seltskonnakroonika taha ülestunnistuse, miks tal on igasuguse võimu vastu patoloogiline viha. Teiseks, tegelastele (ja tegevuspaikadele) saab reaalsest elust hõlpsasti (vähemalt osalise) vaste leida. Jutustaja kultuurilis-elitaarne, võimule vastanduv hoiak meenutab Kangro avalikke väljaütlemisi. Novelli antikangelane, Eesti Vabariigi president härra Salu on „omamüütiline südamesoojendaja” (lk 57), kes on õppinud Tartus semiootikat ja jutustab isepärasest läänemeresoome elutundest ning sarnaneb mõistagi Valdur Mikitaga. Kirjanik Kristiina, keda Salu vabariigi aastapäeva kätlemisteremoonial ootamatult hammustab, võib olla nagu Kristiina Ehin – või hoopiski Kristiina Kass? –, aga ei pruugi. Kolmandaks leiab siit argikeelseid dialooge, seejuures esitab värvikamaid ja ropumaid väljendeid alati

minajutustaja, mitte tema vestluspartner: „„Ja Ilves, meie esisolvuja. Tal ei olnud vist kõige elementaarsemat maitsenõunikku, kui ta punklalupeole kohale kebis. Ma mäletan neid meedialugusid. Kuidas president küsis *laulupeolistelt*: „Mis on põhiline?” Ja kuidas siis õnnelik haakonõeltes publik kisendab vastu: „Punk on põhiline!” Sihuke värk.” // „Ahaa,” ütles Kristiina. Ta oli aastaid laulnud igasugu tütarlastekoorides.” (Lk 59–60)

Nimetatud tunnused ei moodustaks aga uusolmet, rääkimata Veidemanni rangelt piiritletud olmekirjandusest, kui Kangro ei kirjeldaks novelli keskset sündmust – president hammustamas – nõnda kiretult. Mõistagi vahendab ta enda ja teiste reaktsioone, väljavõtteid meediat ja uudiste kommentaaridest, kuid sisemist muutust peategelasel ei toimu. Ta petub ühiskonnas, kuid selles pole midagi seniolematut, sest rohkem pettub ta lähedastes, kes poliitilist olukorda aktsepteerivad. Nii on hammustamisesisood minajutustajale järjekordne suvaline uudis, osa massimeedia lakkamatust infovoost. Kui kõikidest maailma sündmustest saab ükskõik millal ja ükskõik kus lugeda, ei ole enam ükski uudis päriselt oluline. Ka hammustav president muutub meediaolme osakeseks ega tõuse esile.

Üllataval kombel on kogumikus kõne- või internetikeelseid väljendeid vähevõitu, novellid on enamasti kirjutatud korrektses eesti keeles ja täislausetega, slängi on üksikutel juhtudel. Kangro ja Aesma tekstidest leiab küll omajagu argikeelseid fraase ja inglise laene, kuid nende laused järgivad kirjakeele struktuuri. Margit Lõhmuse novell „Ma tulen üheöösuhtest” (lk 82–88) jäljendab aga üpris täpselt üleväsinud või joobes inimese katkendlikku, vasturääkivat, raskesti mõistetavat sisekõnet: „Ma tulen üheöösuhtest. Ja nii huvitav on. Ma kõnnin, ja nagu teistmoodi kõnnin. Ilus hommik on. On. On. Aga tegelt ei

ole. Aga tegelt on.” (Lk 82) Mart Velskri sõnul on Lõhmuse tekstis „kaasaja tukslevat pulssi”¹⁰ ja transgressiivsust vähem kui mulluses novellikogumikus avaldatud jutus „Vulva klubi”, mistõttu näib talle, et tekst ilmus siin vaid seetõttu, et tegu on noorema põlvkonna autoriga. Kui aga Lõhmuse novelli uusolme kaudu analüüsida, leiab sellest peale selgelt eristuva poeetika ka Tammjärve kirjeldatud elulusti, hoogsat ja vahetut sissevaadet tundesse, mida elab läbi noor naine pärast kummalist peoõhtut ja ebaõnnestunud üheöösuhet.

Uusolmelisi elemente leiab ka kogumiku avanovellist, Tauno Vahteri „Surmast uusaastal” (lk 7–17), mille tegevus toimub aastavahetusel 1987–1988. Vahter rõhutab nõukogude olmereaalsust, kirjeldab mõnuga riietusesemeid (barette, kirjuid kitleid ja pruune mandleid, koldaid susse ja pruune tõmblukuga saapaid) ning muid asju (pesumasinat, solgiämbrit, pesulauda; üldse kujutab Vahter nõukaolmet pruuni ja pisut määrdununa). Madala ja argise meeleolu loomisele aitab kaasa tegevuspaik, paneelmajade rajoon, ning selle elanikud, neli üksikut vanamutti. Nii loob autor võimalikult mikroskoopilise sissevaate ühte korterisse, majja ja ajastusse, kuid seejuures ei puudu novellist ka ülev mõõde: minajutustaja vaatab teleskoobiga naabermaja katusele ja märkab seal kaduma läinud klassivenda; mõni hetk enne uue aasta saabumist ilmub

äkitselt öuele tank. Just Vahteri tekst, nagu ka Tõnis Tootseni novell „Roopas” (lk 119–132) on kõige pingelisema süžee ja hea kompositsiooniga, mistõttu töötavad mõlemad tekstid olmelistest markeritest sõltumata.

Kui Vahteri novellis annavad asjad edasi ajastu meeleolu, siis Toomas Haug kujutab „Ema hääles” (lk 18–26) minajutustaja vanaldase ema piinlikult valju häält nii värvikalt, et lõpuks pole enam tegu heliga, vaid otsekui käegakatsutava asjaga. „Vanal inimesel lähevad lihased lödvemaks ja häälepaelad ka, hääle tekib mingi erilisel väljakostev kõrin” (lk 23), mis tekitab kuulajas otsatut ebamugavustunnet, justkui keset tuba haiseks kott mädanenud kartulitega, mille ta peab ära koristama. Haug annab hästi edasi ka vanainimese katkematut mõttelõnga, mis aga pole pooltki nii piinlik kui hääle.

Kui aina argises, proosalises, olmelises sfääris tegutseda, võib hõlpsasti tekkida tunne, et „elu saab otsa ja armastust polnudki”, asjade maailm koormab hinge ja piirab tegutsemisvabadust. „Eesti novellist 2019” leiab aga hulga tekste, kus kirjeldatakse väikese inimese igapäevast eluolu nii, et see on tuttav, kuid mitte igav. Seega on kogumik justkui ood loomingule ja kujutlusvõimele, mis aitavad lahustada ängi, vaadata argipäeva avara pilguga ning mõnikord ka sellest välja murda.

¹⁰ M. Velsker, Tähtis asi, lk 182.